

Melinda Nadj Abonji
GOLUBOVI LETE U NEPOVRAT

Ul. 8. mart br. 56
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
Tel./Fax: 00387 33 673 050
E-mail: info@connectum.ba

www.connectum.ba

IZDAVAČ Connectum, Sarajevo
ZA IZDAVAČA Ajet Arifi
NASLOV ORIGINALA Tauben fliegen auf
PRIJEVOD S NJEMAČKOGA Mira Đorđević
UREDNIK Ajet Arifi
KOREKTURA Ajet Arifi
DIZAJN I PRIJELOM Benjamin Krnić
Sarajevo, februar 2015.
© Copyright of the translation: S. Fischer Foundation by order of
TRADUKI
© Copyright of this edition by CONNECTUM, Sarajevo
Connectum knjiga: 160
© Copyright by Jung und Jung Verlag, Salzburg / Wien 2010.

IZDAVAČKI SAVJET: akademik prof. dr. Dževad Karahasan, akademik,
prof. dr. Tvrtko Kulenović, prof. dr. Kerima Filan, prof. dr. Mile Babić,
prof. dr. Muhamed Dželilović, prof. dr. Sadudin Musabegović

CIP zapis za ovu publikaciju dostupan je u elektronskom katalogu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine pod
brojem 21810950

ISBN 978-9958-29-065-7

Ova knjiga se bez dozvole izdavača, ni u cjelini ni u dijelovima, ne smije umnožavati, preštapavati niti prenositi ni u jednom obliku, niti ikakvim sredstvom. Ona se bez odobrenja izdavača ne smije ni na koji drugi način niti ikakvim drugim sredstvom distribuirati niti umnožavati. Sva prava na objavljivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač prema odredbama Zakona o autorskim i srodnim pravima.

traduki ^T Objavljivanje ovog djela omogućeno je uz potporu literarne mreže TRADUKI, čiji su članovi Savezno ministarstvo za evropske i međunarodne odnose Republike Austrije, Ministarstvo vanjskih poslova Savezne Republike Njemačke, švicarska Zaklada za kulturu Pro Helvetia, KulturKontakt Austria, Goethe-Institut, slovenska Javna agencija za knjigo JAK, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Fondacija S. Fischer.

ŠTAMPANO U BOSNI I HERCEGOVINI

BIBLIOTEKA SOFRA

Melinda Nadj Abonji
**GOLUBOVI LETE
U NEPOVRAT**

S njemačkoga prevela Mira Đorđević

CONNECTUM
Sarajevo, 2015.

Ljeto u znaku Tita

Dok konačno pristizemo u našem američkom autu, chevroletu tamnosmeđe, da kažemo čokoladne boje, a sunce odozgo nemilosrdno prži malu varoš, kao da je gotovo potpuno progutalo hladovinu kuća i drveća, u grad stižemo negdje oko podne, istežemo vratove da vidimo je li još sve tu, je li još sve isto kao prethodnog ljeta i svih ranijih godina.

Ulazimo u varoš, klizimo ulicom koja je obrubljena veličanstvenim topolama, kroz aleju koja nagovještava mali grad, a ja još nikada nikome nisam rekla da me ta stabla koja streme ka nebu dovode u stanje omamljujućeg uzbuđenja, stanje kakvo doživljavam samo u kratkim trenucima bliskih susreta s Matteom (stanje omaglice koje me svu obuzima dok se Matteo i ja beskrajno vrtimo ukруг na najljepšoj čistini seoske šume, njegovo čelo tijesno priljubljeno uz moje, pa Matteov jezik, neobično hladan, dok mu njegove crne malje tako nježno prijanjaju uz kožu, kao da se potpuno predaju njenoj ljepoti).

Dok se vozimo pored topola muti mi razum njihovo treperenje i naša lađa čokoladne boje bešumno klizi od jednog stabla do drugog, a između njih je zrak ravnice koji se vidi; zaista ga mogu vidjeti, taj zrak koji sad miruje jer sunce tako nemilosrdno prži dok otac, zagledan u rashladni uređaj, govori tihim glasom: Još uvijek sve isto, ništa se nije promijenilo, baš ništa.

Pitam se bi li otac poželio čitavu trupu profesionalnih baštovana, specijalista za hortikulturu, da barem podrežu grane – kako bi samonikloj vegetaciji suprotstavili civilizaciju! – ili efikasne mašine koje bi jednom zasvagda posjekle te topole koje najavljuju grad! (Onda bismo sjeli na jedan od panjeva, s pogledom koji obuhvata ravnicu što se se natapa podnevnom žegom, dok bi se moj otac, koji bi se morao popeti na jedan od tih panjeva, okrenuo oko svoje ose, da bi gorkim glasom čovjeka koji je kasno – ali bolje ikad nego nikad! – dobio pravo da kaže: Konačno su nestala ova prokleta, prašnjava stabla.)

Niko ne zna šta meni znači to drveće, taj jasno vidljivi zrak između stabala, i nigdje drveće nije tako puno obećanja kao ovdje,

gdje mu ravnica daje dovoljno prostora, te ja i sada želim stati: da se naslonim na jedno od tih stabala, da podignem pogled, da pustim da me zavedu ovi brzi treptaji lišća, ali ni ovaj put ne molim oca da stane, jer na pitanje “zašto”, ne bih znala odgovor; mnogo toga bih morala ispričati, zacijelo i ono o Matteu, da bih objasnila zašto upravo na ovom mjestu hoću da stanem, neposredno pred ciljem.

Naša kola, kao da ih vuče neka tajanstvena sila, gotovo imuna na neravnine puta, nastavljaju dalje i, prije nego što smo definitivno stigli, moramo još jednom proći pored nečega “što se nije promijenilo”; civilizacija se tu mora pomiriti s još jednim svojim nedostatkom, s istražavanjem na starom, a mi, djeca s lijeve strane kola, licima pritisnutim o staklo koje je začuđujuće hladno, širom otvorenih očiju posmatramo ljude koji žive na gomilama smeća. Ništa se nije promijenilo, govori otac, kolibe od valovitog lima i auto-guma, čupava djeca koja se igraju među olupinama automobila i kućnog otpada, kao da nema ničeg normalnijeg na svijetu. Šta je s ovim olupinama?, hoću da pitam dok pada noć, dok su sjene u pokretu, dok sve te stvari što tu naokolo leže u neopisivom haosu naprosto postaju žive. I na kratak tren ja zaboravljam topole, Mattea, treperenje lišća, chevrolet, i dok me crna ravničarska noć obavlja svojom razornom snagom ja ne čujem ni pjesme Cigana, toliko prizivane, obožavane, ja samo vidim pohotne sjene u mraku, pošto nigdje nema nijedne ulične lampe koja bi ih rastjerala.

I otac proviruje kroz prozor, vrti glavom, kašljuca svojim suhim kašljem, vozi tako polako da bi čovjek mogao pomisliti kako će svakog trenutka zaustaviti kola. Pogledajte samo ovo, reče i kucnu kažiprstom o bočni prozor automobila (a ja se sjetih jedne vatre čiji se dim davno izgubio), ja, ona koja zapaža prljava, ukočena lica, oštre poglede, prnje, krpe, svjetlo što podrhtava iznad gomila smeća, ja sad naprežem svoj pogled, kao da bih sve to morala razumjeti, te slike ljudi koji nemaju madrace, o krevetima da se i ne govori, ljudi koji se možda upravo zato noću ukopavaju u zemlju, u crnu crncatu ravnicu koja sada, ljeti, kipti obiljem suncokreta dok se zimi potpuno prepušta pustoši, da joj se čovjek smiluje, zemlja i ništa osim zemlje koju zimi pritišće preteško nebo, zemlja koja se, ukoliko je nebo ne uznemiri, pretvara u more bez ijednog daška vjetra.

Nikada nikome nisam rekla, ali ja volim tu ravnicu što se gubi u monotonj liniji i nema kome šta da pokloni; potpuno sam sama

u toj ravnici od koje nemaš šta tražiti, na koju, u najboljem slučaju, možeš raširenih ruku leći, i to je onda sva zaštita koju ti ona pruža.

Da sam rekla da volim Mattea (Sicilijanca, koji se prije nekoliko sedmica pojavio u našem razredu, *ciao, sono Matteo de Rosa!* – i koga su odmah zavoljeli svi, izuzev nastavnika), većina ljudi bi me možda razumjela, ali kako reći da se voli ravnica, da se vole topole, te prašnjave, ravnodušne, gorde topole, da se voli još i zrak između njih? Ljeti – kada ravnica kao da sa svojim poljima suncokreta, kukuruza i pšenice i sa svim dokle ti pogled seže, poraste za čitav sprat – kruži priča, kako u tim beskrajnim poljima nestaju ljudi – ukoliko ne pripaziš, ravnica te ščepa i proguta – tako se priča, ali ja ne vjerujem, već mislim da je ravnica naprosto more s vlastitim zakonima.

Ta jadna bića, reče majka, kao da gledamo televiziju i, umjesto da promijenimo kanal, mi prolazimo pored njih, vozimo se dalje u našoj rashladnoj kutiji, koja je koštala brdo para, i s kojom se širimo kao da je čitava ulica naše vlasništvo, dok otac uključuje radio da bi muzika svu tu bijedu pretvorila u ritam plesa, da bi na taj način trenutno uljepšala osakaćena stvarnost: *Dođi ovamo, ne idi tamo, priđi mi, srdašce, poljupčić mi daj...*

Uz šum koji nije vrijedan spomena vozimo preko šina, prolazimo pored nakrivljene hrđave table koja odvajkada nosi ime male varoši, tu smo, reče moja sestra Nomi, pokazuje prema groblju u kojem vlada stanje očigledne nepravde, grobovi o kojima niko ne brine, skromni, duboko zarasli u korov, drveni križevi, jedva prepoznatljivi brojevi godina, slova koja se gotovo ne raspoznaju, stigli smo, reče Nomi, i u njenim očima se ukazuje strah da će najmanje jednom tokom narednih dana morati poći na groblje, da će bespomoćno stajati pored grobova, stidjeti se roditeljskih suza, ali i sama htjeti da zaplače, da će morati zamisliti da dolje leži mrtvački sanduk djeda s očeve strane, bake s majčine strane koju mi, Nomi i ja, nikada nismo upoznale, djeda-strica i baka-strine – ruke, koje su čovjeku u takvim trenucima uvijek na smetnji, vrijeme, koje je u takvim prilikama uvijek loše, bismo li plakale kada bismo samo znale kuda s tim rukama! – gladiole i nježne ruže pored grobova pokrivenih kamenim pločama, mrtvi, čija imena ugravirana u kamenu ostaju čitljiva samo potomcima, kamene ploče, koje ne volim jer pritišću ravničarsku zemlju i sprečavaju duše što pod njima leže da se vinu u daljinu.

Našoj familiji s majčine i s očeve strane koja leži pod tim kamenim pločama, u najgorem slučaju nedostaje cvijeće, žute i ružičastocrvene ruže, gladiole, ali grobovi pokriveni kamenom ne djeluju zapušteno, iako ih niko ne posjećuje, čak ni na dan Svih svetih. Ni na dan Svih svetih, kaže majka u telefonskom razgovoru s rodicom koja joj prigušenim glasom saopćava da niko izuzev nje nije bio na groblju da zapali svijeće umrlim. Da bar grobovi ne propadnu, kaže u takvim prilikama moja majka; ta jedna jedina rečenica sadrži duboku tugu života, koji ne može brinuti ni o mrtvima, jer su suviše daleko da bi se na njih bar jednom u godini, na dan Svih svetih, položilo cvijeće.

Pošto se smrt rijetko najavljuje, pa gotovo da nikada nismo ovdje kad neko iz naše familije u Vojvodini umre, kada bi nas nazvala strina Mancic ili stric Moric, jer oni su jedini koji imaju telefon, da nam nažalost saopće tu tužnu vijest, onda bi u našoj dnevnoj sobi postalo neobično tiho; možda bi se o smrti i moglo progovoriti kada bismo bili tu gdje žive svi naši rođaci, barem bismo slušali šta se o pokojniku priča i zacijelo bismo bili dirnuti pjesmom mamike¹, koja svojim glasom može doprijeti do najskrivnijih predjela svačije duše, ali pošto nismo tu gdje se ljudi opraštaju tri dana prije nego što će ostatke umrlih, kako se to kaže, predati zemlji, i pošto imamo samo telefon i jedan daleki glas koji svjedoči da se dogodilo nešto neopozivo, mi se toga dana – u znaku loše vijesti – krećemo poput duhova, izbjegavamo čak i dodir, pa bilo to i pogledom; sjećam se da je otac jednoga dana u oktobru 1979., pošto smo dobili vijest o smrti tatine voljene baba-strine, bijele krizanteme koje je majka stavila na sto dnevne sobe, jednim jednim energičnim potezom bacio u smeće. Neću mrtvačko cvijeće, rekao je otac pocrvenjelog vrata s daljinskim upravljačem u ruci; ja i Nomi krizanteme od tada zovemo zabranjenim cvijećem, jer ih više nikako ne smijemo stavljati na sto; kada u našem zavičaju posjećujemo groblje, mi grobove naših umrlih ukrašavamo cvijećem, ali nikako krizantemama, jer i ako je jesen, obično stižemo prekasno, mislim, pa onda po drugi put ostajemo same s vlastitom tugom.

A tada još nismo ni slutili da će za koju godinu nadgrobni spomenici biti porušeni, granitne ploče razbijene, cvijeće počupano

1 *Mamika* – baka od milja

– jer u ratu nije dovoljno ubijati žive. Da smo to naslutili, mi bismo se vjerovatno na grobu naših mrtvih, spuštene glave, pomolili da se naše tiho pjevušenje slije u magični štit, da mrtvi, kako se to obično kaže, u svom vječitom miru ne budu ometeni; ali mogli smo i da se pomolimo da kišne gliste, gusjenice, skakavci, stonoge i svakojake bube, zbog iznenadne promjene svjetlosti, ne počnu divlje rovariti i puzati naokolo, da bi se, kad taj poremećaj prođe, konačno ponovo povukle u svoj zaštitnički mrak.

Naš nov novcati chevrolet skreće ulijevo, u Hajduk-Stankovu, elegantno mota krivinu prije nego što će otac morati da koči, jer cesta, jednostavno, nije asfaltirana; osušeno blato s tankim slojem prašine pretvorilo je naš chevrolet u zaprašeno čudovište; ovdje je civilizacija zaustavljena.

Stigli smo, kažem ja, naša kola su pred ulazom, zapravo pred bedemom od isušenih i iskrivljenih dasaka visine oko dva i širine oko tri metra, što radoznalim pogledima nudi i više od pukotine; moj otac gasi motor, usmjeravamo pogled prema majušnoj bijeloj kući, koja je i sama dio kapije, kućici izbijeljenoj od sunca, prema mamikinoj kući, kući očeve majke; za mene je ona prototip kuće koja skriva prve i najdublje tajne, i mi još poduže sjedimo u autu dok otac otvara ulaznu kapiju i naš chevrolet polako ulazi u dvorište, dok kratak zvuk sirene rastjeruje kokoši i patke.

Bog vas je doveo – mamika, koja se ne osmjehuje, koja ne plače, koja tu rečenicu izgovara nježnim, samo njoj svojstvenim glasom, miluje svakog od nas po licu, i mog oca, svoje dijete, zahvaljuje se Bogu što nas može uvesti u svoju dnevnu sobu koja joj je istovremeno i spavaća, zahvaljuje Njegovoj milosti što nas može poslužiti traubi-sodom², tonikom, apa-colom, a tu i tamo i ponekom rakijicom; papa Ivan Pavao II., koji nas, kao uvijek, u vidu male kolor-fotografije, dočekuje sa smiješkom, i ja, ona koja bojažljivom preciznošću razgleda sobu, pogledom usmjerenim ka kredencu, tom blagoslovljenom zaštitniku kuće, ja, ona koja pogledom traži krpere, koja se nada da je još uvijek sve kao prije, jer uvijek kada se vraćam na mjesto svog najranijeg djetinjstva, ničega se ne bojim toliko koliko promjene: prepoznavanje uvijek istih predmeta štiti me od straha

2 Traubi-soda – bezalkoholno piće od grožđa sa sodom

da ću se osjećati kao strankinja, da ću biti isključena iz mamikinog života; ali sad se moram što prije vratiti u dvorište, da nastavim sa svojim bojažljivim istraživanjima: je li još uvijek sve tu? Ona dva hambara s rešetkama od žice u kojima se čuva kukuruz i po kojima se jure bezobrazni miševi, plavo obojena pumpa s vitlom koja je u mojim očima oduvijek bila živo biće (možda patuljak, neobična životinja), ruže i noćne ljubičice koje neizmjereno voli moja majka, a čiji miris noću čovjeku može pomutiti razum, kamenje popločanog dvorišta, na kojem se ljeti isparava mokraća i krv kokošaka, kojima mamika stručno prerezuje vratove, i po kojem su one još do maločas ključale samljeveno kukuruzno zrnje. Još uvijek sve na broju? – pitam u potaji samu sebe, i zašto li me u tim prvim trenucima dolaska uvijek obuzima taj čudnovati nemir – a da s tim neugodnim osjećajem nisam sama, već da on isto tako obuzima i Nomi koja ga se, međutim, rješava na drukčiji način, shvatila sam tek mnogo kasnije.

I pošto sam pregledala dvorište, kokošinjac, poljski nužnik, đubrište, bašču i, naravno, tavan – koji otkriva sve moguće najljepše tajne – moram se ponovo spustiti trošnim merdevinama, paziti da ne pogazim nijedan od onih prozračnih cvjetića koji rastu među kamenjem; moram se što prije vratiti do kapije, da povučem kvaku i glavom provirim na ulicu, da vidim nije li još tu ona luđakinja raščupane kose i očiju, koje svemu vjeruju i sve zaboravljaju, koje pitaju prije nego što otvori usta: Imaš li nešto za mene, nešto slatko? Za moje srce, neki šećerak? Moram vidjeti je li Juli još tu, Juli, koja je, kako se to kaže, još uvijek pravo dijete, iako već odavno ima dojke i čupave dlake ispod pazuha, Juli, koja stoji samo nekoliko koraka dalje, naslonjena na zid ili sjedi u stoličici na rasklapanje i čitav bogovetni dan ne radi ništa, već samo posmatra naokolo, jesi li tu, Juli? Ta luda, koje se mi djeca pomalo plašimo, kojoj se neprestano rugamo, Juli, koju volimo jer nam sve vjeruje i priča stvari koje mirišu na neki drugi svijet (hej, Nomi i Ildikó, reče Juli, vi imate sestru; da, da, da, znam to, prelijepu sestru; da, da, da, i Juli se pritom cereka. Znam to, pogledajte me, i Juli pokazuje velike narandžaste cvjetove na svojoj haljini, to su moje oči, da, da...).

Traubi!, izgovaramo Nomi i ja uglas, i pošto smo oprale ruke, sjedamo za mamikin postavljeni sto, dok nas bočice već čekaju na plastičnom poslužavniku, traubi-soda! Tako se zove to čarobno piće našeg zavičaja, vitka bočica bez etikete, bijela slova blistaju na zelenom staklu, mamika, koja je svakog jutra to piće kupovala nama, samo za vas! – i naravno da smo Nomi i ja razmažene balavice sa Zapada, koje se rugaju ovima s Istoka, jer pokušavaju imitirati coca-colu a pri tom ne proizvode ništa doli smeđu, neukusnu čorbu, što se zove apa-cola (kakvo šašavo ime!) – ali traubi volimo, traubi toliko volimo da već razmišljamo da nekoliko bočica poneseemo kući, u Švicarsku, da našim prijateljicama pokažemo kako kod nas, u našem zavičaju, ima nešto što nevjerovatno prija – ali do sada to još nismo uradile.

Mamika nam servira pileći paprikaš s noklicama, pohovanu svinjetinu s prženim krompirima i kuhanim tikvicama, krastavcima ukiseljenim na suncu i salatam od paradajza s crvenim lukom; mamika, koja dozvoljava da pijemo traubi-sode koliko nam srce želi, a osim toga, za vrijeme jela smijemo i ustati i do mile volje ljubiti mamikinu nježnu kožu, privijamo joj se slijeva i zdesna u toplinu njene haljine, i jedino nas mamika ne nervira kad kaže da smo nas dvije sasvim sigurno porasle za dva prsta, moje velike djevojčice, govori ona, a uskoro ćete već biti i odrasle djevojke! Nomi i ja, jedna za drugom, rukama dodirujemo mamikinu pundu, jer je tako meko i prijatno osjećati smotanu kosu na površini dlana, a ja, ona koja se već ovog ljeta osjeća, kao da su joj noge predugačke i ruke prevelike, i na tijelu uvijek kao da nešto nije kako treba, sigurno sam porasla i više od dva prsta, pa ipak sam još uvijek daleko od svijeta odraslih; to naročito primjećujem kad roditelji započnu priču o našem životu u Švicarskoj, o poslu u našoj radnji, PRAONA, GLAČAONA, PEGLAONA stoji na crno-bijeloj tabli, i otac, pred mamikinim očima, crta u zraku ta slova i brojeve, cijene peglanja košulje, stolnjaka, potkošulje, te koliko popusta ima neko kad odjednom donese deset košulja, dok majka objašnjava od kakvih je neobičnih materijala sašivena odjeća tih bogatuna, pa prsti tek moraju naučiti kako se takvi materijali peglaju, jer kod takvih cijena ne smije biti ni najmanjeg nabora, a ja, ona koja jednim uhom sluša svoje roditelje, istovremeno gotovo nečujno

pričam s Nomi o tome kako bi naše prijateljice reagirale na traubi-sodu; Betty bi zasigurno rekla da nije loša ali ništa naročito, a Claudia bi vjerovatno bočicu okretala i razgledala sa svih strana i ne bi rekla ništa ili bi, jednostavno, slegla ramenima, jer nije lako nešto priznati, kaže Nomi. U pravu si! – nije fer da naše prijateljice prisiljavamo da lažu, tako razmišljamo o cijeloj toj stvari, ali istovremeno fantaziramo o traubi-sodi i čekamo dan kada će ona postati poznatija od sveg ostalog, čak poznatija od coca-cole, pa naravno! I na to nam Nomi još jednom nalijeva čašu dok otac i majka, u međuvremenu, pričaju kako ispeglano rublje u velikim korpama raznosimo po kućama naših mušterija, većinom uvečer, što se, naravno, plaća dodatno, pa kad onda krenemo uzbrdo, jer oni, ti bogatuni, radije stanuju u višim dijelovima grada, kaže otac kroz smijeh, i dok još nastavlja priču o psima koji ga prilikom raznošenja napadaju ili su ga napali, ja nas zamišljam u onom podrumu, tamo gdje stoje dvije mašine za pranje rublja, omekšivači, prašci za pranje i specijalni sapuni, bezbrojne plastične korpe svih veličina i boja, platnene vrećice sa štipaljka, a osim toga, i bife sa suđem, začinima i pločom za kuhanje; zamišljam nas kako tamo sjedimo za malim drvenim stolom, koji je otac našao na ulici, i kako tu, gdje je uvijek hladno i gdje uvijek visi upravo oprano rublje, ručamo šutke, jer otac ne voli da se priča za vrijeme jela. Nomi i ja, kada nas niko ne gleda, prstima premjeravamo one kabaste gaće, zamišljamo koliko bi naših bedara i guza stalo u njih, u te padobrane! A bogatuni, također, moraju u klozet, često su baš pravo debeli, govorimo i cerekamo se, i mene je stid kad dotična osoba dođe po svoj paket rublja, a ja joj dok plaća moram gledati u oči, ali to ne zna niko, pa čak ni Nomi.

Pa to mi zvuči kao naporan posao, kaže mamika, reže hljeb, kao prst debelu krišku, koju dodaje ocu. Ali, i zarađujemo, i niko mi ništa ne propisuje, odgovora on, pokazuje zube i ponovo puni svoju čašu. Pričajte, mamika, morate li još uvijek usred noći stajati u redu za ovaj pišljivi hljeb, sada kada je kralj svih partizana konačno mrtav, ili sada možete kupiti hljeb poslijepodne ili bilo kada tokom dana.

I sad će otac opet započeti priču o razlikama između Istoka i Zapada, o dijametralnim razlikama kakve su uopće na svijetu moguće, a pritom će ispijati čašicu za čašicom rakije koju je od krušaka svojeručno ispekao stric Móric, sada, nedavno, ove godine,

u kojoj je umro drug Josip Broz Tito i u kojoj će se ostvariti ono što svi, barem oni inteligentni, već odavno znaju, da trebaju stasati generacije do konačnog ozdravljenja promašene socijalističke privrede, ukoliko do toga uopće ikada dođe (a sve to, i više od toga, saznali smo već usput); i dok otac upravo zapada u huju, sasvim neočekivano, nepokolebljivim piskavim glasom, oglašava se Nomi, glasom kakvim inače moljaka slatkiše. Hoću da mamika sa mnom razgovara, hoću da nam mamika sada priča. I ona ispituje baku koliko svinje imaju mladunčadi, pita za guske, kokoši, smijemo li kasnije ići po jaja, rado bi znala kljuka li mamika još uvijek patke, kupuje li Juli još uvijek za nju na pijaci, a bašča gospodina Szalme, kako li ona sad izgleda. I, Nomi se mamiki vješa oko vrata, govori i govori bez prestanka, tako da joj mama miluje zajapureno lice i kaže: Pa tek smo stigli, imaš još nekoliko dana da ispituješ mamiku.

Ali, ja hoću sve da znam, reče Nomi, ja sada hoću sve tačno da znam, reče još jednom i, spremna da zaplače, priljubi se uz mamikin obraz; glas joj je prepukao, a majka u nedoumici vrti glavom dok otac kaže: Poslije ovolikog putovanja nemam baš nimalo želje slušati ovakvo cmizdrenje, i njegova ruka udari po stolu, ali pošto tu nije bilo nikakve mušice, svi se trgosmo, svi osim bake koja progovori mirnim glasom: Dobrodošli u moju kuću! Dobrodošli sa svim što sa sobom donosite, dragi moj Miklóšu! Ja ću sada s Nomi i Ildikó malo prošetati, a ti se u međuvremenu odmori, pa ćemo zatim pojesti nešto slatko!

Meki, jednolični, gotovo pjevušeci način govora moje bake, noćni kreket žaba, svinje koje žmirkaju svojim svinjskim očima, uzbuđeno kokodakanje kokoši prije nego što će biti zaklane, noćne ljubičice i cvat marelica, grube psovke, nesmiljeno sunce i, povrh svega, miris pirjanog luka, moj strogi stric Móric, koji bi iznenada ustajao i zaplesao. Atmosfera mog djetinjstva.

Tako sam ja nakon dužeg razmišljanja odgovorila jednom prijatelju kada me je, mnogo godina poslije, upitao šta meni znači zavičaj dok mi bitne stvari u tom trenutku uopće nisu padale na pamet. Kao prvo, ono relativno nepoznato, ali zapravo, najbolje piće na svijetu, po imenu traubi-soda, blagoslovio ga je zacijelo sâm papa Ivan Pavao II., a ja ga neupitno povezujem s pojmom zavičaja, i da

sam baš to zaboravila. I drugo, nešto što se ne može tako lako sažeti pod jedan pojam, a to je sjećanje kako je Nomi svojim zanovijetanjem nervirala oca i majku, tada, u ljeto 1980., kada je, neposredno nakon dolaska, htjela od mamike sve čuti, ne samo sve, već odmah sve; zanovijetanje moje sestre, to mi je odjednom sinulo, moglo bi se poistovjetiti s mojim tajnim, munjevitim inspiciranjem okoline: jer obje smo strahovale da ćemo odjednom izgubiti vezu s našim zavičajem, pa smo htjele nadoknaditi propušteno vrijeme našeg odsustva i, u toj trci s vremenom, osjetile bismo neizrecivo olakšanje ako smo se mogle orijentirati u sasvim banalnim, svakodnevnim stvarima, kao što je rascjep u ogradi, koja, srećom, još uvijek stoji na istom mjestu, u ogradi svinjca, u blizini poljskog nužnika; mamika, koja u međuvremenu nije nabavila ni krave niti fazane, već se još uvijek bavi svinjama, kokošima, guskama i patkama, mali golubarnik, koji u nepromijenjenom stanju nalazimo na tavanu – a od mamike saznajemo da golubove još drži samo za ljubav naše majke, pošto ona iznad svega voli mamikinu golubiju čorbicu i svake joj se godine, kao što i sama kaže, raduje – sretne smo na tom našem obilasku s mamikom, sretne što vidimo da ona svoj povrtnjak nije pretvorila u cvijetnjak, i da tu još uvijek stoji stablo šljive, kao što je stajalo svih ranijih godina, pored magacina s kukuruzom, tako da jedan dio plodova pada u bašču a drugi na kamenu stazu, gdje u najkraćem roku postaje žrtva mrava, buba, osa i kokoši, koje kao lude ključaju svuda naokolo. Dok nam pokazuje svoj svijet, mamika zastaje pored drvene ograde koja graniči s kokošinjcem i kaže da je dvorište gospodina Szalme još uvijek jednako zapušteno, samo ga pogledajte! I dok gledamo kroz prst široki rascjep u plotu, vidimo ogromne bundeve, ponegdje već raspukle, korov što guši lijepe ruže i čujemo kako mamika govori da ne može razumjeti da taj prijazni gospodin Szalma svake godine kreči kuću, a svoju bašču tako zapušta, pogledajte samo kako se bršljan ukotvio između malina! Ovim smo sad Nomi i ja zadovoljne, jer naš se zavičaj ne smije promijeniti, i ako već treba, onda samo neznatno (kada navršimo osamnaest godina, mi ćemo se vratiti, uvući se pod mamikine tople perine i sanjati da smo nekoliko godina bile odsutne, u Švicarskoj).

Evo, konačno smo ovdje i, poslije ovog našeg obilaska, primjećujemo da smo zaista stigle, da smo sada tu gdje provodi

život naša baka, mamika, koja nas je, uostalom, dva puta posjetila u Švicarskoj, jednom za Uskrs i jednom za Božić dok je, inače, u inozemstvu bila još samo jedanput, u Rimu, da bi Papi poljubila ruku; i mamika se smješka dok nam priča o napornom putovanju autobusom do njenog voljenog Pape, o Rimu, koji joj se učinio tako beskrajno velik, tako velik da se neprestano morala oslanjati na štap ili na svoju prijateljicu. Moje velike male curice, kaže mamika, dok joj se mi vješamo oko vrata i polako se približavamo našem autu, jer nas je upravo pozvao otac da mu pomognemo istovarati stvari; i tek pošto smo ispraznili naš pretrpani chevrolet, a svoje torbe i kofere stavili pored pumpe, primjećujem da je vrućina gotovo ista, iako je već odavno prošlo podne.

Kakav automobil!, kaže mamika i prekrsti ruke na leđima, ko bi rekao da si uopće u stanju voziti takva kola, Miklós, vidiš li ti uopće gdje mu je početak a gdje kraj? U Americi svako vozi takva kola, odgovara otac. Zaista, kaže on, dok ga mamika gleda podignutih obrva. Dođite samo, uđite unutra, i otac otvara vrata na strani suvozača, prelazi rukom preko svijetle kože sjedišta. Prijatnije je nego ležati u krevetu. I otac pali cigaretu, a mamika oklijeva: Prestara sam ja za tako nešto moderno, kaže, dok majka primjećuje: I sutra je dan, ali otac već vuče mamiku za ruke, drži je nježno i sigurno dok se ona saginje, sjeda, podiže noge kako bi se smjestila na širokom kožnom sjedištu. Dok otac elegantnim zamahom zatvara vrata suvozača, Nomi i ja sjedimo na našim koferima, posmatramo kako mamika gleda kroz staklo vjetrobrana, pokušava se smiješiti, dok otac, koji se već smjestio za volanom, mamiki vjerovatno objašnjava automatski mjenjač, prozore na dugme, klima-uređaj, komfor, riječ, koju otac pogrešno izgovara, ali rado koristi.

Nomi, majka i ja znamo da ćemo narednih dana doživljavati sličan spektakl, i kad sutra stignemo pred kuću strica Mórica da bismo proslavili svadbu njegovog sina Nándora, onda će se muškarci, u svojim svečanim odijelima, začas okupiti oko našeg chevroleta, kao da su došli ukazati čast tim kolima, a ne mladencima; već ih vidimo, te muškarce, kako polako, opreznim korakom obilaze oko kola, miluju sjajni metal, jer svaki i najmanji dodir mora izazivati osjećaj sreće, a neko od njih, i to ne bilo ko, već mladoženja Nándor, smije otvoriti poklopac hladnjaka do kraja, što će konačno pokazati ono najvažnije,

motor! – i onda će ga otac pokrenuti i muškarci će pritom razgovarati, govoriti u beskraj, pušiti i ukazivati na važne pojedinosti koje su neophodne da bi se dobila cjelina, savršena cjelina, što se ne kotrlja niti vozi, već jednostavno nudi perfektan osjećaj vožnje.

Tako će to biti, ili nekako slično, dok ćemo majka, Nomi, ja, naše tetke i rodice, stajati malo po strani, upirati prstom u muškarce i, u okviru dozvoljenog, ismijavati istrajnost i ozbiljnost kojom muškarci razgovaraju o tehnici – jer u takvim trenucima mi nismo ništa drugo već glupe kokoši što samo kokodaču da bi svratile pažnju od onoga čega se grozimo, od činjenice da se složno divljenje iznenada pretvara u svađu, jer je neko možda ustvrdio da socijalistički sistem, uprkos svemu, ima svojih prednosti, a mi, glupe kokoši, znamo da je ponekad dovoljna jedna jedina rečenica da bi se vratovi muškaraca iznenada pokazali bijesni i goli: Da, da, sjajna ideja, komunizam, na papiru! A kapitalizam! Iskorištavanje čovjeka po čovjeku! Mi, brbljavice znamo da je mali korak od tehnike do politike, od šake do obraza – a kad muškarci pređu na politiku, onda je to kao kad neko počne kuhati a pritom od samog početka zna da jelo neće uspjeti; previše soli, premalo paprike, zagoreno, sasvim svejedno, politika je otrov, tako kaže mamika.

U mamikinom dvorištu chevrolet djeluje nekako neprirodno, mislim ja, dok nam majka stavlja ruke na ramena, a Nomi i ja očekujemo kraj predstave, mali čuk čuči na drvetu i prati nas svojim bojažljivim dozivanjem. Prtljag već možemo unijeti u kuću, reče majka, i same znate da će to potrajati, i ona podiže dvije torbe, kreće u pravcu kuće, ali Nomi i ja i dalje sjedimo na našim koferima, skidamo cipele, a kamenje je tako vrelo da ga možemo dodirnuti samo vrhovima nožnih prstiju. Užasno je vruće, reče Nomi, da, stvarno! Ispod oka posmatramo očev chevrolet dok on još uvijek petlja oko volana, posmatramo njegove sjekutiće koji svaki čas na tren bljesnu iza vjetrobrana, a tek kasnije, kada se budemo sjećale te neobične scene, znat ćemo zašto smo onomad ostale sjediti na koferima, iako nam je bilo neprijatno gledati kako mamika bespomoćno vrti glavom, gleda prema ocu a zatim prema nama, dok joj crna marama duboko prekriva čelo; mi bismo sigurno brzo ustale da se, zbog mamikine nespretnosti ne bismo predugo nervirale, ali otac, naš otac?! Naš otac, odjednom, uprkos svojoj cigareti, svojim gustim brkovima,

zlatnim zubima, dubokim borama na čelu, izgleda mnogo godina
mlađi, poput mladića koji s oduševljenjem djeteta svojoj majci priča
o novim dostignućima, želeći svim srcem da ga ona pohvali, da mu
oda priznanje (a mamika će to i učiniti, to što mora biti smjesta, što
je nužno, iako joj se čini kako joj tu nije mjesto, ona će shvatiti šta on
od nje traži) – Nomi i ja ostajemo na mjestu jer želimo da što duže
posmatramo tog mladića, toliko dugo da ga više nikada nećemo
zaboraviti.